

ESHITISH QOBILIYATI ZAIF MAKTAB O'QUVCHILARINING INTELLEKTUAL RIVOJLANISHINING XUSUSIYATLARI

Ravshanova Xanifa Akmaljonovna

*Toshkent Pediatriya tibbiyot instituti "Ijtimoiy fanlar, pedagogika va psixologiya"
kafedrasi o'qituvchisi*

Annotatsiya. Maqolada eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning aqliy rivojlanishiga tashxis qo'yishda nafaqat bolalarning ularga taklif qilingan ko'rsatmalarni tushunish xususiyatlarini, balki nutqning tartibga solish funksiyasini rivojlantirishning yuqoridagi xususiyatlarini, shu jumladan nutqning rivojlanishidagi qiyinchiliklarni ham hisobga olish kerakligi o'rganilgan.

Kalit so'zlar: eshitish qobiliyati zaif bolalar, kar bolalar, eshitish buzilishi, nutq buzilishi va og'zaki-mantiqiy fikrlash, vizual-majoziy fikrlash.

Аннотация. В статье рассматривается необходимость учитывать при диагностике психического расстройства не только особенности понимания детьми предлагаемых им инструкций, но и указанные выше особенности развития регуляторной функции речи, в том числе трудности в развитии речи развитие детей с нарушением слуха.

Ключевые слова: слабослышащие дети, глухие дети, нарушения слуха, нарушения речи и словесно-логического мышления, наглядно-образного мышления.

Annotation. The article examines the need to take into account not only the characteristics of children's understanding of the instructions offered to them, but also the above characteristics of the development of the regulatory function of speech, including difficulties in the development of speech, when diagnosing the mental development of children with hearing impairment.

Key words: hearing-impaired children, deaf children, hearing impairment, speech impairment and verbal-logical thinking, visual-figurative thinking

Intelлектни o'rganish muammosi va uni tashxislash usullari psixologiyaning asosiy muammolaridan biridir. Intelлектни o'rganish shaxsning aqliy rivojlanishining asosiy qonuniyatlarini to'liqroq ochib berishga, umumiy qobiliyatlarning namoyon bo'lishidagi individual farqlarning mohiyatini tushunishga yordam beradi. Yosh avlodning intellektual salohiyati zamonaviy jamiyat taraqqiyotining asosiy omillaridan biridir. Rivojlanishda nuqsonlari bo'lgan shaxslarning, shu jumladan eshitish qobiliyatining buzilishi tufayli yuzaga kelgan, ijtimoiy moslashuv qiyinchiliklarini oldindan belgilab beradigan aql-idrokni o'rganish alohida ahamiyatga ega.

Mahalliy va xorijiy statistik ma'lumotlarga ko'ra, eshitish qobiliyati zaif odamlar soni ortib bormoqda. Turli mamlakatlarda olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, dunyo aholisining 4-6 foizida eshitish qobiliyati zaif bo'lib, ijtimoiy muloqotni qiyinlashtiradi. Ijtimoiy va shaxsiy oqibatlarining ahamiyati tufayli, bolalik davridagi aql-zakovatni o'rganish jarayonida uning rivojlangan davrida o'rganish nafaqat ushbu toifadagi bolalar bilan ishlaydigan psixologlarni, balki o'qituvchilar va ota-onalarni ham hayajonlantiradi.

Zamonaviy karlar psixologiyasida eshitish qobiliyati buzilgan bolalarning kognitiv faolligini va birinchi navbatda, nutq bilan chambarchas bog'liq bo'lgan markaziy jarayon sifatida tafakkurni o'rganish alohida ahamiyatga ega.

Hozirgi vaqtda kar bolalarning tafakkuriga bag'ishlangan mahalliy va xorijiy psixologlarning ko'plab asarlari nashr etilgan (V.Fron, 1951; M.Templin, 1950, 1954; G.Revesz, 1954; H.R.Myklebust, 1960; E.Levine, 1960; J.Rozenshteyn, 1960; D. Shou, 1961; HMerlo, 1961; R. Faramt, 1964; A. MakKenna, 1964; H. G. Furt, 1961, 1966, 1973; J. Snijders, N.O16men; .Konrad, 1970; P. Oleron, 1951, 1957, 1964, 1977; K. Meadou, 1980; M. I. Ushakova, 1956; A. I. Lipkina, 1961; E. M. Kudryavtseva, M., 1961., 1961., N.I. 1941, 1968; I. M. Solovyov,

1940, 1960, 1962, 1966, 1971; T. A. Grigoryeva, 1973; F. F. Rau, 1985; N. VLshkova, 1966.

Shu bilan birga, eshitish qobiliyati buzilgan bolalarning muhim qismi eshitish qobiliyati zaif bolalar bo'lib, eshitish qobiliyatining yo'qolishi katta yoki kamroqdir. Va zamonaviy karlar psixologiyasida eshitish qobiliyati zaif bolalar va o'smirlarning kognitiv faoliyatining xususiyatlarini o'rganishga bag'ishlangan juda cheklangan miqdordagi ishlar mavjud (E.I. Andreeva, 1973; I.L. Nikolskaya, 1979; R.M. Boskis, 1963.1968; G.L., Zaitseva. 1981; I.M.Gilevich, 1973, 1980, 1981, 1982, 1986; K. G. Korovin, 1976, 1982; L. V. Nikolaeva, 1981; L. I. Tigranova, 1961, 1969, 1969, Asam12, 1969, 1969, Asam111; boshqa mualliflar). Shunday qilib, eshitish qobiliyati zaif bolalar va birinchi navbatda eshitish qobiliyati zaif bolalarning fikrlash xususiyatlarini o'rganish muammosi dolzarb bo'lib qolmoqda.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning fikrlashning o'ziga xosligi hali ham muhokama mavzusi. Ushbu muammoni talqin qilishdagi farqlar, asosan, turli tadqiqotchilarning fikrlash jarayonida og'zaki nutqning rolini qanday tushunishlari bilan bog'liq.

Ba'zi xorijiy mualliflar (Frohn, 1951; Myklebust 1960; Furth 1966, 1973) eshitish nuqsonlari bo'lgan bolalarning aqliy faoliyatida og'zaki nutqning rolini etarlicha baholamaslik, nutq va fikrlashning o'zaro ta'sirini rivojlanish aspektidan tashqarida hisobga olish bilan tavsiflanadi. va bolani o'qitish jarayonida ularning munosabatlaridagi o'zgarishlar.

P. Oleron (1977) fikrlash va nutqning ichki birligi haqidagi mahalliy tadqiqotchilarning pozitsiyasini baham ko'radi, lekin tilning fikrlash quroli sifatidagi ahamiyatini pasaytiradi, tafakkur va nutq o'rtasidagi munosabatlardagi o'zgarishlarni hisobga olmaydi. o'rganishning ta'siri.

Mahalliy karlar psixologiyasi L.S.Vigotskiyning fikrlash va nutq o'rtasidagi munosabat haqidagi g'oyalari ta'sirida rivojlangan va mahalliy olimlarning fikrlash va nutq o'rtasidagi bog'liqlikni ushbu jarayonlarning ichki birligi sifatida tushunishlari ushbu birlikning ko'p qirralarini ochib berishga imkon berdi. ichki nutqni aqliy faoliyat mexanizmi sifatida tavsiflash.

T.G.Bogdanova (2002) og'zaki nutqni eshitishdan ko'ra kechroq va boshqa sensorli asosda o'zlashtirgan kar bolalarda tafakkur rivojlanishiga qaraganda sezilarli darajada o'ziga xos xususiyatlar mavjudligiga e'tibor qaratadi. boshqa kognitiv jarayonlar. Bu xususiyatlar genetik jihatdan tafakkur rivojlanishining dastlabki bosqichlarida allaqachon namoyon bo'ladi[2].

Vizual-samarali fikrlashni rivojlantirishda kar bolalarning ba'zi kechikishlari 20-asrning o'rtalarida xorijiy psixologlar tomonidan tasvirlangan (P. Oleron, 1953; J. Snijders, N. Snijders-Oomen, 1966). Keyinchalik, N. VLshkova (1988) o'z tadqiqotida eshitish qobiliyati zaif bolalar eshitish qobiliyatiga ega bo'lgan bolalarga qaraganda kechroq vizual-samarali vazifalarni hal qilish qobiliyatini o'zlashtirganligini ta'kidlaydi. 9-10 yoshli karlar uchun kichik yoshdagi bolalarga xos bo'lgan harakat usullarini qo'llash odatiy holdir: taqlid qilish, nusxalash. Ular oddiy amaliy muammolarni hal qilish uchun umumlashtirilgan harakat uslubiga ega emaslar.

Keyingi bosqichga o'tishda - vizual-majoziy fikrlash - o'zaro bog'liq ikkita shart muhim rol o'ynaydi. Birinchi shart - bolalarda haqiqiy ob'ektlarning rejasini va ushbu ob'ektlarni aks ettiruvchi tasvirlar va modellar rejasini farqlash qobiliyatini shakllantirishdir. Ikkinchi shart - nutqning rivojlanishi. Ob'ektlarning belgilarini, ularning atributlarini, munosabatlarini o'zlashtirib, bola ob'ektlarning tasvirlari bilan aqliy harakatlarni amalga oshirish qobiliyatiga ega bo'ladi.

Kar bolalarning vizual-majoziy fikrlash xususiyatlari R.M.Boskis tomonidan o'rganilgan, 1963; J.I.Shif, 1968 yil; I.M.Solovyov, 1962, 1966; T.V.Rozanova, 1966, 1978, 1985, 1997; N.Vyashkova, 1966,1968,1988 va boshqa mualliflar.

N. V.Yashkova (1988) ta'kidlashicha, kar bolalarning aqliy faoliyatidagi ba'zi qiyinchiliklar nisbatan oddiy vizual vazifalarni hal qilishda ham paydo bo'ladi. Kar bolalarda vizual fikrlash faoliyatining asosiy kamchiligi shundaki, ular intellektual operatsiyalarning ob'ekt faol shakllaridan aqliy shakllariga o'tishda juda uzoq vaqt davomida qiyinchiliklarga duch kelishadi.

Bu muammo nutqning rivojlanmaganligi og'zaki muloqot bilan chambarchas bog'liq bo'lgan kar bolalarda amaliy tajribani shakllantirishga to'sqinlik qilishidan kelib chiqadi.

Kar bolaning og'zaki-mantiqiy tafakkurini rivojlantirishda uning eshitish bolalarida rivojlanishi bilan solishtirganda yanada o'ziga xoslik kuzatiladi. Og'zaki-mantiqiy tafakkur lingvistik vositalar asosida shakllanadigan va faoliyat ko'rsatadigan tushunchalar, mantiqiy tuzilmalardan foydalanish bilan tavsiflanadi. Binobarin, tafakkur va nutq o'rtasidagi munosabat masalasi yanada muhim ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi vaqtda kar bolalarning og'zaki-mantiqiy tafakkurini o'rganishga bag'ishlangan ko'plab ishlar mavjud. Bular R.M.Boskis, A.P.Gozova, L.V.Zankov, N.G.Morozova, I.M.Solovyov, L.I.K.G.Korovina, J.I.Shif, G.M.Dulneva, E.M.Kudryavtseva.

So'nggi yillarda neyrofiziologik darajada eshitish buzilishi, nutq buzilishi va og'zaki-mantiqiy fikrlash o'rtasidagi yaqin bog'liqlikni isbotlovchi ilmiy tadqiqotlar paydo bo'ldi. Shunday qilib, M.N.Fishman ta'kidlashicha, «eshitish analizatoridagi nuqson bilan, birinchi navbatda, chap yarim sharning nutq zonalari azoblanadi ... Bu holda nutq rivojlanishining buzilishi ham chapning funktsiyalarini tavsiflovchi mavhum-mantiqiy fikrlashda o'ziga xos o'zgarishlarni keltirib chiqaradi. yarim shar».

Tadqiqotchilar tomonidan aniqlangan kar bola tafakkurining rivojlanish faktlari va qonuniyatlari u yoki bu darajada eshitish qobiliyati zaif, turli darajadagi eshitish qobiliyatini yo'qotgan bolalarga ham xosdir, deb taxmin qilish mumkin.

L.I.Tigranovanning ta'kidlashicha, eshitish qobiliyati zaif bolalarning nutqining rivojlanish darajasi bo'yicha juda xilma-xil bo'lganligi sababli - individual buzilgan so'zlardan iborat nutqdan tortib, kichik kamchiliklari bo'lgan kengaytirilgan nutqgacha - ularning fikrlash rivojlanish darajasida sezilarli xilma-xillikni kutish kerak. «Eshitish qobiliyati past o'quvchilarning fikrlash qobiliyatini psixologik o'rganish maxsus korreksion ta'lim masalalarini hal qilishga olib kelishi, ushbu toifadagi bolalarga ularning intellektual xususiyatlarini hisobga olgan holda yanada tabaqalashtirilgan yondashuv uchun asos bo'lishi kerak.

Aqliy rivojlanishni o'rganish bolaning haqiqiy imkoniyatlariga, uning individual xususiyatlariga, umumiy rivojlanish darajasiga mos keladigan eng qulay ta'lim sharoitlarini yaratish uchun zarurdir (L.I. Tigranova, 1978, 3-bet).

Eshitish qobiliyati zaif bolalarning fikrlash xususiyatlarini o'rganish muammosi hozirgi vaqtda ham dolzarb bo'lib qolmoqda. Bu muammoga bag'ishlangan asarlar ko'p emas. Nazariy bazaning etishmasligi ushbu toifadagi bolalar bilan ishlashning uslubiy va uslubiy darajasiga ta'sir qiladi. Amaliyotchilar ilmiy va uslubiy adabiyotlarning etishmasligini, eshitish qobiliyatini qisman yo'qotgan bolalarda fikrlash muammosiga bag'ishlangan davriy nashrlarda yangi maqolalar, uni tashxislash va tuzatish usullarini ta'kidlaydilar. Hozirda bu yo'nalishda deyarli hech qanday ish yo'q.

20-asrda E.I.Andreeva, I.L.Nikolskaya, R.M.Boskis, I.M.Gilevich, K.G.Korovin, L.V.Nikolaeva, L.I.Tigranova, A.Bassam va boshqa bir qancha mualliflar. 2003 yilda T.V.Rozanova eshitish qobiliyatini qisman yo'qotgan maktab o'quvchilarining kognitiv sohasi bo'yicha bir nechta tadqiqotlar natijalarini jamladi.

T.V.Rozanovanning ta'kidlashicha, eshitish qobiliyati zaif bolada kognitiv faoliyatning vizual shakllarining rivojlanishi nutq va og'zaki-mantiqiy fikrlashni rivojlantirishdan ko'ra muvaffaqiyatliroq davom etadi. Ammo vizual vazifalarning murakkablashishi bilan, maktabda o'qish jarayonida bola ularni hal qilishda tobora ko'proq qiyinchiliklarga duch kela boshlaydi va maktabda ortda qoladi. Masalan, vizual topshiriqlarda rasmlarni o'ziga xosligiga ko'ra tanlashda, Raven matritsalarini, birinchi sinf o'quvchilari eshitishlari qiyin bo'lganlar bilan birga, bu vazifalarni bajaradilar.

Ular markaziy simmetriya printsipiga ko'ra rasmni bir butunga to'ldirishda eshitadiganlarga qaraganda ko'proq qiyinchiliklarga duch kelmaydilar. Ammo eksenel simmetriya printsipidan foydalanganda va, ayniqsa, o'xshashlik printsipi bo'yicha rasm qismlari o'rtasidagi

munosabatlarni o'rnatish asosida butunga qo'shilganda, 7-8 yoshli eshitish qobiliyati zaif bolalar bolalarga qaraganda ko'proq qiyinchiliklarga duch kelishadi. normal eshitish bilan. Buning sababi shundaki, ushbu muammolarni hal qilish uchun barcha xususiyatlarni batafsil tahlil qilish va ularni bir-biri bilan taqqoslash kerak. Bu aqliy faoliyat og'zaki ichki nutq unga kiritilganda yanada muvaffaqiyatli amalga oshiriladi

A. Bassam (1992)ning fikricha, o'smirlik davrida yuqoridagi vazifalarni hal qilish eshitish qobiliyati zaif bolalar uchun qulayroq bo'ladi. Bu ularning vizual-majoziy tafakkurining rivojlanishi va muammolarni hal qilishda nutqning qo'shilishidan dalolat beradi.

L.I.Fomicheva (1979) ko'rish qobiliyatiga ega bo'lgan kichik maktab o'quvchilari uchun vizual muammolarni hal qilishda sezilarli qiyinchiliklar paydo bo'lishini aniqladi, bunda vizual vaziyatni qisqacha og'zaki tavsifdan foydalangan holda, qayta yaratuvchi tasavvur yordamida tasvirlash talab etiladi. Ma'lum bo'lishicha, o'quvchi uchun juda qulay va tushunarli bo'lgan, xonaning turli joylarida bir nechta ob'ektlarning holatini tavsiflovchi oddiy matn uning mazmunini aniq ichki ifodalashga olib kelmaydi.

Kichik maktab o'quvchilari hali ham og'zaki tavsif asosida kosmosdagi ob'ektlar o'rtasidagi munosabatni tasavvur qila olmaydilar. Eshitish qobiliyati zaif bolalarning rekreativ tasavvurlarini rivojlantirishda vizual kognitiv faollik va og'zaki nutq o'rtasida chambarchas bog'liqlik mavjud.

T.V.Rozanova (2003) ta'kidlaydiki, agar eshitish qobiliyati zaif bolalarda boshlang'ich maktab yoshidan boshlab, maxsus ta'lim sharoitida og'zaki nutqning har tomonlama rivojlanishi va ularning birligidagi barcha kognitiv jarayonlar amalga oshirilsa, asta-sekin o'rta va hatto. ko'proq katta maktab yoshida ularning aqliy rivojlanishi odatiy holga yaqinlashadi.

L.I.Tigranovanning boshlang'ich maktab yoshidagi eshitish va eshitish qobiliyati zaif bolalarning aqliy rivojlanishini qiyosiy o'rganishga bag'ishlangan tadqiqotida «eshitish qobiliyati zaif bolalar individual xususiyatlar va xususiyatlarni ajratib ko'rsatishda eshitish tengdoshlaridan qolishmaydi. ob'ektlarda. Rang, shakl, o'lchamdagi malaka muvaffaqiyatiga faqat vazifaning ob'ektiv murakkabligi ta'sir qiladi.

Eshitish qobiliyati zaif bolalar ikkita mezon bo'yicha tasniflashda eshitish bolalariga nisbatan katta qiyinchiliklarga duch kelmaydilar. Tahlil shakllarini o'zgartirish, uning shartlarini murakkablashtirish (tahlil doirasini kengaytirish, uning chuqurligini o'zgartirish va boshqalar) umumlashtirish jarayonlarining pastroq darajada sodir bo'lishiga olib keladi».

Eshitish va eshitish qobiliyati past kichik maktab o'quvchilari o'rtasidagi sezilarli farqlar ob'ektlarni tasniflash shakllarining murakkablashishi bilan kuzatiladi. Bu ko'p jihatdan ularning aqliy faoliyati jarayonida nutqning turli roli bilan belgilanadi. Eshituvchi bolalarda ko'p hollarda nutq shaklidagi aqliy harakatlar uni tasniflash, rejalashtirish va boshqarishning amaliy harakatlaridan oldinda. Eshitish qobiliyati zaif bolalar tomonidan topshiriqni bajarish usulini nutqda umumlashtirishdagi qiyinchiliklar vazifani bajarishda qo'shimcha tashqi tayanchlarga ehtiyoj tug'diradi (L.I.Tigranova, 1978).

Eshitish va eshitish qobiliyati zaif birinchi sinf o'quvchilarining aqliy faoliyatining xususiyatlarini taqqoslash asosida L.I.Tigranova eshitish qobiliyati zaif birinchi sinf o'quvchilarining intellektual imkoniyatlarini baholashning quyidagi mezonlarini belgilab berdi:

1. Eshitish qobiliyati zaif birinchi sinf o'quvchilari mustaqil ravishda yoki ko'rgazma asosida ob'ektlarni umumlashtirish uchun uchtdan ko'p bo'lmagan hollarda individual belgilari (rangi, shakli, o'lchami) bo'yicha tasniflashlari mumkin. Umumlashtirish uchun asos bo'lgan ob'ektlar sonining kamayishi bilan eshitish qobiliyati zaif bolalar bitta tushuntirish asosida umumiy xususiyatni ajratib turadilar.

2. Eshitish qobiliyati zaif bolalar mustaqil ravishda yoki qo'shimcha namoyishdan so'ng ob'ektlarning (kiyim-kechak, idish-tovoq, odamlar, transport vositalari) kontseptual tasnifini

bajaradilar. Agar tasniflash tushuntirish asosida amalga oshirilsa, unda talabalar qatorlardan birini tasniflash mezonini ajratishga yordam berishlari kifoya. Binobarin, ular o'rganilgan tamoyilni yangi materialga keng o'tkazishga ega, bu esa o'quvchining o'rganish qobiliyati va salohiyatini ochib beradi. Kontseptual tasnifni og'zaki umumlashtirish, hatto tasniflash tamoyilini tushuntirgandan keyin ham barcha eshitish qobiliyatiga ega bo'lmagan bolalar uchun mavjud emas.

3. Ob'ektlarni ikki xususiyatning kombinatsiyasiga ko'ra tasniflashda eshitish qobiliyati zaif bolalar ko'rgazma yoki bitta tushuntirishdan keyin tasniflash tamoyilini o'rganadilar, buning natijasida ular yangi materialga oson o'tadilar. Ikkinchi bo'limning eshitish qobiliyati zaif bolalarida ikkita belgining kombinatsiyasiga asoslangan tasniflash mezonlarining og'zaki umumlashmalari bo'lishi mumkin emas.

Bir qator syujetli rasmlarni joylashtirishda eshitish qobiliyati past bolalar mustaqil ravishda yoki birinchi rasmni ko'rsatish asosida uchdan to'rttagacha bo'lgan hikoyalar tuzishlari mumkin. Agar ketma-ket rasmlardagi havolalar soni ko'paysa, eshitish qobiliyati zaif bolalar birinchi yoki birinchi va ikkinchi rasmlarni bitta tushuntirish bilan vazifani engishadi (L.I.Tigranova, 1978).

K.G.Korovin (1982), L.I.Tigranova (1991)larning tadqiqotlari eshitish qobiliyati zaif bolalarning mantiqiy fikrlash xususiyatlarini o'rganishga bag'ishlangan[1].

L.I.Tigranova ta'kidlaydiki, mavhum-kontseptual tafakkurning to'liq rivojlanishi mantiqiy tafakkurni rivojlantirishning yakuniy shakli sifatida butunlay bolalar nutqini rivojlantirish darajasiga bog'liq va mantiqiy operatsiyalarni shakllantirishning muvaffaqiyati ko'p jihatdan ularning ishtiroki darajasi bilan belgilanadi. aqliy faoliyat jarayonida nutq.

Shusababli, "karva zaif eshituvchi bolalarda mavhum-kontseptual tafakkurni rivojlantirishni yakuniy vazifa sifatida ilgari surar ekanmiz, bu maqsadga erishish faqat ularning nutqi etarli darajada yuqori bo'lgan taqdirdagina amalga oshirilishi mumkinligini doimo yodda tutishimiz kerak. nutq aqliy faoliyatning asosiy vositasi sifatida".

Ma'lumki, kontseptual tafakkurni har tomonlama rivojlantirish uchun mantiqiy tushunchalar va harakatlarning ma'lum bir majmuasini o'zlashtirish kerak, bu mantiqiy harakatlarni tasniflash va aniqlash, mantiqiy bog'lovchilar, mantiqiy so'zlar (miqdorlar) va iboralar, mantiqiy xulosalar (xulosalar) talabalarning mantiqiy savodxonligining zarur elementlari sifatida, mantiqiy fikrlashni shakllantirish uchun juda zarur bo'lgan assimilyatsiya[1].

K.G.Korovin (1985) fikricha, mantiqiy savodxonlik asosini tashkil etuvchi mantiqiy tushunchalar va harakatlar eshitish qobiliyati past o'quvchilar boshlang'ich sinfni tugatgunga qadar to'g'ri o'zlashtirilmaydi. Uning qayd etishicha, nutqning rivojlanmaganligi va mantiqiy aqliy operatsiyalarning etarli darajada shakllanmaganligi kichik yoshdagi o'quvchilarning matematik munosabatlarini (samarali hisoblashni, son va miqdor o'rtasidagi munosabatlarni, arifmetik amallarni bajarish usullarini o'zlashtirish) tushunishni qiyinlashtiradi[1].

Miqdorlar bilan, keyin esa nutq orqali etarlicha vositalanmagan raqamlar bilan ishlash nafaqat sonning matematik kontseptsiyasini o'zlashtirishga, balki tahlil, sintez, umumlashtirishning aqliy operatsiyalarini rivojlanishiga, xususiyatlarni ajratib ko'rsatish uchun mantiqiy harakatlarni shakllantirishga salbiy ta'sir qiladi. tushunchalari va tasnifi.

Eshitish qobiliyati zaif maktab o'quvchilarida mantiqiy va matematik ko'nikmalarning etarli darajada shakllanmaganligi hatto o'rta va yuqori sinflarda ham qayd etilgan, bu matematik bilimlarni o'zlashtirishdagi qiyinchiliklar, masalan, topshiriqni parcha-parcha idrok etish, fikrlash jarayonining buzilishi va boshqalar. dalillarni rasmiylashtirish, asossiz xulosalar va boshqalar matematik bilimlarni o'zlashtirishda talabalar uchun ko'plab qiyinchiliklarning sababi taqqoslash operatsiyasining shakllanmaganligidir (Eshitish qobiliyati zaif o'quvchilarni rivojlantirish ..., 1985).

Eshitish qobiliyati past bolalar tomonidan geometrik materialni o'zlashtirish xususiyatlari ham o'ziga xosdir (chizmani qurishda qiyinchiliklar; isbotlash mantiqini buzish; fikrlashda

havolani o'tkazib yuborish, xulosalarning asossizligi) (eshitish qobiliyati past o'quvchilarni rivojlantirish ..., 1985 yil).

G.A.Zaitsevaning fikricha, «eshitishda nuqsoni bo'lgan maktab o'quvchilarining ko'pchiligining geometrik tushunchalari zaruriy umumlashtirish darajasiga etib bormaydi va ilmiy tushunchalarga adekvat emas» [3].

K.G.Korovinning fikricha, eshitishda nuqsoni bo'lgan maktab o'quvchilarining maktab predmetini o'zlashtirish darajasi va fikrlashning mantiqiy shakllarini shakllantirish darajasi o'rtasidagi bog'liqlik ana shunday dastlabki kimyoviy tushunchalarni o'zlashtirish xususiyatlarini o'rganish materiallarida ham aniq ko'rsatilgan. "moddalar", "sof moddalar va aralashmalar", "kimyoviy elementlarning belgilari", "valentlik", "kimyoviy formulalar", "kimyoviy tenglamalar" kabi. Olingan eksperimental ma'lumotlar nafaqat eshitish qobiliyati zaif odamlar tomonidan ushbu tushunchalarni o'zlashtirish darajasining ko'rsatkichi sifatida, balki ma'lum darajada mantiqiy fikrlashning shakllanish darajasining xarakteristikasi sifatida ham ko'rib chiqilishi kerak [1].

Shunday qilib, eshitish qobiliyati zaif bolalarning fikrlash rivojlanishida tadqiqotchilar juda ko'p sonli o'ziga xos xususiyatlarni qayd etadilar, bu ularning og'zaki nutqining rivojlanmaganligi bilan bog'liq. Bolani nutqqa intensiv o'rgatish, uning so'z boyligini to'ldirish va faollashtirish, talaffuz va grammatika ustida ishlash, qoida tariqasida, fikrlashni har tomonlama rivojlantirish uchun etarli emas. Binobarin, ularning oddiy o'zaro bog'liqligi haqida gapirishning o'zi etarli emas, balki tafakkur rivojlanishi va turli nutq funktsiyalari o'rtasidagi yanada nozik munosabatlarni ajratib ko'rsatish kerak.

Hozirgi vaqtda D.B.Elkonin (1960) tomonidan taklif qilingan nutq funktsiyalarining tasnifi umumiy qabul qilingan bo'lib, unga ko'ra nutqning nominativ, tartibga solish va kommunikativ funktsiyalari ajratiladi.

R.M.Boskisning fikriga ko'ra, eshitish qobiliyati past bolalarda nutqning nominativ funktsiyasining buzilishi, qoida tariqasida, juda muhim va ko'p hollarda eshitish qobiliyatini yo'qotish darajasiga bevosita bog'liqdir [2].

Hozirgi vaqtda eshitish qobiliyati buzilgan bolalar nutqining tartibga solish funktsiyasini o'rganishga etarlicha e'tibor berilmayapti. Ma'lumki, nutqning tartibga solish funktsiyasi bolaning xatti-harakatlarini tartibga solishga qaratilgan kattalarning ko'rsatmalarini idrok etish va amalga oshirish bilan cheklanmaydi. Nutqning tartibga solish funktsiyasi - bu, birinchi navbatda, bolaning faoliyat jarayonini o'z-o'zini boshqarishi, bu kattalarning og'zaki ko'rsatmalarini o'z-o'zini o'qitishga aylantirish ko'nikmalarini talab qiladi, bu yashirin, ichki nutqda eng mukammal shaklda amalga oshiriladi. nutq.

T.V.Rozanova turli muammolarni muvaffaqiyatli hal etish uchun ichki nutqning ishtiroki zarurligini, uning yordamida muammoning shartini tashkil etuvchi boshlang'ich xususiyatlar va ular o'rtasidagi munosabatlar, shuningdek, oraliq natijalarini ta'kidlaydi. echim va uning yakuniy ta'siri belgilanadi va xotiraga o'rnatiladi. Eshitish qobiliyati zaif bolalar, fikrlash vositasi sifatida ichki nutqining etarli darajada rivojlanmaganligi sababli, eshitish qobiliyatiga ega bo'lgan bolalarga qaraganda muammolarni kamroq muvaffaqiyatli hal qilishadi.

Tabiiy va shartli imo-ishoralar, shuningdek, og'zaki belgilar ichki og'zaki nutqqa qaraganda unchalik samarali emas (T.V. Rozanova, 1978). Subyektning o'z harakatlarining strategiyasini og'zaki shakllantirish ko'nikmalari uning harakatlarini eksperimentator tomonidan belgilangan chegaralarda ushlab, muammolarni izchil hal qilish qobiliyatiga ta'sir qiladi.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning aqliy rivojlanishiga tashxis qo'yishda nafaqat bolalarning ularga taklif qilingan ko'rsatmalarni tushunish xususiyatlarini, balki nutqning tartibga solish funktsiyasini rivojlantirishning yuqoridagi xususiyatlarini, shu jumladan nutqning rivojlanishidagi qiyinchiliklarni ham hisobga olish kerak. tashqi nutqni eshitish qobiliyati buzilgan bolaning ichki nutqiga, muammolarni muvaffaqiyatli hal qilish uchun

zarur bo'lgan o'z-o'zini o'qitishga ko'rsatmalarga tarjima qilish. Eshitish qobiliyati buzilgan bolalarning intellektual rivojlanishining yuqori sur'atlari ko'p jihatdan nominativning rivojlanish darajasi bilan emas, balki nutqning tartibga solish funktsiyasi bilan belgilanadi deb taxmin qilish mumkin.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Korovin K.G. Prakticheskaya grammatika v sisteme spetsialnogo obucheniya slaboslishashix detey yaziku. - M.: Pedagogika, 1976 - 225 s.
2. Boskis P.M. Gluxie i slaboslishashie deti. - M.: Izd-vo APN RSFSR, 1963.-335 s.
3. Zayseva G.A. Formirovanie geometricheskix ponyatiy u slaboslishashix shkolnikov / Osobennosti usvoeniya uchebnogo materiala slaboslishashimi uchashimisa / Pod red R.M.Boskis, K.G.Korovina. - M.: Pedagogika, 1981. -99-107.
4. Zak A.Z. Diagnostika vidov mishleniya u mladshix shkolnikov. - M.: MO i PK, 1995.- 86 s.
5. Ravshanova X.A Zaif eshituvchi o'spirinlarning sotsial intellekt dinamikasi // Ta'lim tizimida ijtimoiy-gumanitar fanlar. Toshkent – 2024 № 1. 29 – 33.